

САДРЖАЈ РЕФОРМЕ

Привредна реформа у коју улазимо представља огромну, чак револуционарну промену. Није реч о обичним поправкама привредног система и друштвено-економских односа, или инструментална економске политике. Реч је о крупним променама у самом епицентру друштвене репродукције и начину функционисања нашег друштва.

Једино таквим радикалним изласком из данашње ситуације у којој су од економије остали углавном њени негативни, али објективно условљени облици — незапослени људи и капацитети, опадајућа продуктивност, висока и растућа инфлација — можемо прекинути тенденцију назадовања, осиромашења људи, ширења неверице у нашу економску и уопште социјалистичку перспективу. Договорна економија, увођење „националних економија“ (тачније државних привреда у границама република и покрајина) и суверена превласт бирократског волунтаризма — оставила је за собом хаос и сиромаштво. За повећање сиромаштва нема више места, а и да има, нећемо да га прихватимо. Радници из Раковице пред Скупштином СФРЈ говорили су дословце: „Не прихватамо понижење, не желимо да из мензе крадемо хлеб да бисмо га носили кући.“ Реформа зато, другарице и другови, пре свега мора да буде раскид с илузијама да политички чиниоци друштва могу успешно, методима договорне економије, да управљају привредним процесима и односима, било да је реч о предузећима, банкама, трговини или свима њима у међусобној повезаности. Одлучивање у процесу репродукције мора да се врати у руке непосредних произвођача и њихових предузећа, њиховим мотивима и интересима, њиховим иницијативама, способностима да се хватају уко-

штац с ризиком, с конкуренцијом, са свим оним извесним и неизвесним појавама које за собом носи тржишно привређивање у свету чији смо део.

Тржиште — једини демократски механизам за вредновање пословних идеја и активности економских субјеката

Не можемо више да разговарамо о томе шта остаје предузећу пошто свако узме колико му треба — већ шта предузеће може дати а да при том не доведе у питање сопствени развој, да не сечемо грану на којој седимо. Морамо да се суочимо с истином да фабрике данас не припадају радницима, да оне нису њихове, јер они не располажу вишком рада — осим на папиру. Циљ реформе јесте да фабрике вратимо радницима. За оне који разумеју о чему говорим могао бих овде и да завршим овај реферат. Али пошто је очигледно да је много више оних који не разумеју, или неће да разумеју, о чему је реч, изложићу садржину промена за које ћемо се борити. Али, пре него што то учиним, хоћу да нагласим да је оних који не разумеју или неће да разумеју много више само међу онима који се данас питају, а не међу онима који стварају вредност. А реформа треба да омогући да се питају они који стварају вредност. Али, да пређемо на сам проблем.

Савремено и ефикасно самоуправно социјалистичко, а то значи изнад свега демократско друштво може се градити само на основу робне производње и модерне тржишне привреде. Јер тржиште је данас једини демократски механизам у оквиру којег се вреднују пословне идеје и активности економских субјеката. Супротна алтернатива јесте бирократско оцењивање, које може довести до својих екстрема, до стаљинизма или културне револуције у којима у друштвеном избору преовлађује пракса да се избор појединца и групе око њега наметне као друштвени избор. Уосталом, многе наше неприлике проистекле су управо због наметања бирократске воље о обиму и правцима инвестирања, због неразумног задуживања у иностранству, као и због расипништва у коришћењу тако добијених средстава. Због тога оријентација ка тржишту и конкуренцији, а посебно оријентација ка светском тржишту и светској конкуренцији, представља најснажнији генератор раста ефикасности привређивања. Управо нам то у овом тренутку

највише треба. Јер су многе наше данашње материјалне тешкоће и пад животног стандарда последица успореног раста производних снага, опадајуће ефикасности привређивања и све ниже продуктивности друштвеног рада.

Истовремено, робна производња на основу претежно друштвених средстава за производњу представља највећу гаранцију материјалног остваривања самоуправљања. Без робне производње самоуправљање се може развијати само као апстрактан политички однос, без реално растуће материјалне основе и без правих веза с реалним чиниоцима економије. Изван робне производње, што је наша пракса уверљиво показала, не може се створити стваралачки однос самоуправљача према економској и друштвеној стварности, па самим тим ни њихова заинтересованост и одговорност за оно што се збива у привреди и друштву. Ако у западним земљама предузећа дају добре резултате на основу интереса власника капитала, због чега се не би бар исто, ако не и нешто боље, постигло на основу самоуправних интереса радника у одговарајућим колективима? Но, основно је да тај колектив мора да послује на економским начелима, да се понаша као право предузеће, да тежи да оствари добит, да се непрекидно бори за удео и место на тржишту. То важи подједнако за производњу, трговину, банкарство, па и оне установе у ванпривредним делатностима, које нормално потпадају под деловање тржишних законитости.

Ако радници и радни колективи треба на сопствену одговорност и сопствени ризик да преузму судбину предузећа у своје руке, што је један од најважнијих циљева реформе, онда то значи да се сваки колектив у свом пословању ослања, првенствено, на сопствене снаге, знања, способности, креативност, иницијативу и да, пре свега, по том основу, уз све израженију мотивисаност и све ангажованије стваралаштво, гради боље услове, повећава богатство и за себе и за друштво. То је први и основни циљ привредне и друштвене реформе: отворити процесе и отклонити блокаде, идејне и друге, да се и појединац и друштво богате на основу рада, да што пре изађемо из ситуације у којој огроман број људи живи у немаштини, да се пад животног стандарда замени порастом, да радник, грађанин себи може нормално да омогући више робе и услуга и да целовитије задовољава све људске потребе, а не све мање, што је сада у претежном делу случај.

Друштвени односи се не стварају и не изграђују ради себе самих, већ ради тога да грађанин и цело друштво, посредством тих

односа, живи све боље. Прогресивни односи у којима нема ни вишег стандарда ни бољег живота, ни већег запошљавања, то су само на папиру.

Због тога је наша историјска одговорност пред садашњим и будућим генерацијама да ликвидирамо политички волунтаризам и да самоуправљање као историјски прогресиван друштвено-економски однос раздвојимо од бирократије, и повежемо с робном производњом као једином реалном и прогресивном материјалном базом на којој се предности самоуправљања могу показати и обезбедити жељени резултати у погледу продуктивности и ефикасности и директно из тога просперитет, виши стандард и материјално и духовно богатство.

Истовремено, то је и једини пут да се хвата корак са савременим светом. У основи свих најпропулзивнијих и економски најпрогресивнијих кретања у савременом свету лежи управо робна производња. Било да је реч о фантастичним технолошким продорима које свет до сада није видео, било да је реч о огромним променама у структури светске привреде или, пак, да је реч о стварању великих наднационалних економских интеграција, као што је Европска економска заједница, увек је у основи елементарна логика робне производње и оплодње капитала, а тек потом као изведен — политички, војностратешки или неки други интерес.

У оклевању и одлагању у спровођењу реформе ми у односу на те процесе остајемо све више по страни. И свако даље оклевање геометријском прогресијом увећава наше тешкоће и продужава потребно време за излазак из кризе, из које бисмо и с много мање памети и способности, али са само мало више слоге и честитости, већ давно изашли. То, а и многе чињенице о злоупотребама и безакоњу, које се ових последњих месеци могу наћи у свим новинама, најбоље говори да се реформа неће моћи успешно да изведе без крупних кадровских промена. Јер они који су из постојећег стања незаконитости и нерегуларности имали користи — неће извршити реформу.

Затварање је у интересу бирократије

Превише смо дуго били заведени и занесени идеологијом прављења сопственог економског света, са специфичним законима вредновања, с критеријумима и начинима одлучивања који ва-

же само за нас и код нас, с тезом да је све што је увозно аутоматски и скупо, а све што је домаће — јевтиније, независно од тога колико кошта. Затварање као приступ организацији економије било је једино у функцији интереса бирократије. Зато се за наше економско отрежњење, за пресецање негативних економских токова, односа и тенденција, за битно и квалитетно повећање наше друштвене ефикасности и продуктивности, као императив поставља храбро и одлучно укључивање у те савремене економске тенденције и процесе у светској привреди. Јер ми се можемо као друштво развијати само у свету у коме живимо а не изван њега и мимо њега — на основу безвредних договора и споразума којима међусобно једни другима градимо илузије.

Како је, на пример, могуће очекивати повољне економске резултате ако цео развијени свет повећава енергетску ефикасност тако што троши све мање енергије по јединици корисног производа, а ми радимо управо обрнуто? Исти или сличан је случај и са сировинском ефикасношћу. Чињенице су тврдоглаве. Једноставно, ми не можемо да потрошимо више енергије и више сировина по јединици производа него савремени свет, а да живимо исто као и они. На ту разлику бирократија није осетљива, али тржиште јесте. Зато о цени и квалитету неког производа мора да одлучује тржиште а не бирократија. Показало се да она не одлучује у корист рационалне економије, већ у своју корист.

На другој страни, свако за себе — и предузеће и појединац, мора да одговори на питање: да ли је могуће да живимо све боље а да при томе ефективно радимо упола мање него што се ради у развијеним земљама.

Или, како је могуће да ми, југословенски народи који смо створили јединствену државу кроз заједничку борбу, данас водимо расправе о томе да ли тржиште треба да нам буде јединствено или заједничко, а народи који су до пре четири деценије међусобно крваво ратовали, данас предузимају све да би створили јединствено тржиште што пре.

Како објаснити огроман парадокс између отворености наше спољне политике и затворености, односно аутаркичности наше економске стратегије? Зар нам огромне предности, међународни углед и добробит за земљу, које је са собом донела једна изразито отворена и ка свету оријентисана Титова међународна политика, нису могли послужити као потребан и довољан путоказ за економску стратегију која би се далеко више ослањала на светске

економске процесе, управо ради тога да се у земљи живи боље, да се економска основа нашег друштва брже и ефикасније развија.

Капитал из света — било да је у облику новца, машина или знања, осим сопствене оплодње, допринео би и повећању наше продуктивности и ефикасности. Међутим, неоснован и ирационалан, рекао бих, чак, и примитиван страх од „експлоатације“ који нам је сервирала бирократија (и сама на ниском степену образовања и културе), учинио је да смо се клонили оних облика ангажовања иностраног капитала који је својим активним дејством могао битно утицати на квалитет нашег привређивања и висок технолошки ниво. Уместо тога, радије смо обилато користили стране кредите, који због неефикасног улагања и ниске стопе оплодње, односно погрешних улагања, јер су се одлуке често доносиле на основу персоналних критеријума руководећих гарнитура, а не на основу економских критеријума, данас стварају огромне проблеме у расподели националног дохотка.

Привредна реформа својим окретањем ка робној производњи и светском тржишту омогућује да се ови, још жилави, негативни односи и тенденције из прошлости промене. На нама је да могућности које ће реформа отворити максимално и ефикасно искористимо, пре свега, да у нашој земљи створимо привредни амбијент који ће бити довољно препознатљив и довољно стимулативан за страна улагања.

Предрасуде о дејству страног капитала

Многе земље, чак и на Западу, осетљиве су на присуство страног капитала. А и ми, као што знамо, у том погледу имамо предрасуде. И зато треба да разбијемо те предрасуде о дејству страног капитала. Мерицу његовог присуства треба наравно контролисати, јер као свака озбиљна држава, Југославија мора прецизирати правила понашања. Али све добре послове од обостране користи треба реализовати.

Дуже сам се задржао на овом аспекту привредне реформе из простог разлога што у промени привредне структуре у Србији ми озбиљно рачунамо на страна улагања, која ћемо да охрабримо тиме што ћемо им гарантовати сигурност и економски интерес. У оскудици домаће акумулације, и инертности многих домаћих при-

вредних субјеката, страна улагања капитала и знања представљаће значајну материјалну полугу остваривања основног циља: убрзаног развоја — преко повећања ефикасности и продуктивности.

За нас су посебно значајни и они потенцијали који су југословенског порекла а налазе се у иностранству. Многи наши радници на привременом раду у иностранству располажу великим искуством, знањем и средствима, које би и могли и желели да улажу у своју домовину само када би били сигурни да више не дејствује основни разлог због којег су отишли: да се од доброг и поштеног рада не може добро зарадити. По природи ствари, њима бисмо морали дати веће привилегије него страним улагачима, а онда морамо свим средствима информисања и комуницирања нашим људима у свету саопштити и у пракси доказати да су они са својим знањима и својим средствима, са својим искуствима у тржишном привређивању, не само добродошли, већ да су веома драгоцен чинилац нашег привредног опоравка. Морамо створити услове да оно што је до сада за њих било могуће само у иностранству, постане и практично могуће и код куће.

А то значи да се деблокирају све препреке за њихов повратак и привредну активност и да се изврши велика мобилизација за излазак из кризе и развој у коме је добродошао допринос сваког нашег грађанина коме лежи на срцу будућност и развој, судбина ове земље.

Међутим, сувишно је рећи да су наши најзначајнији потенцијали управо оне неискоришћене резерве којима у земљи располажемо, а пре свега млади и школовани људи чије запошљавање представља најхитнији задатак, а њихово укључивање у привреду — нашу велику компаративну предност у наредним годинама.

Повећање запослености и продуктивности

Ову трочлану шему о (1) самоуправном предузећу које је доминантно, а затим о (2) страном и (3) приватном предузећу, не смемо схватити круто као облике који су одвојени. Они ће се међусобно повезивати према интересима радних људи који се могу остварити само већом продуктивношћу рада и бољим квалитетом производа и услуга. Ми, наиме, треба да искористимо сва туђа позитивна искуства и идеје о мешовитој привреди ради остваривања наших сопствених привредних и ширих социјалних циљева.

Основни правац привредне реформе: развијање опште, економски мотивисане иницијативе, рационална употреба свих расположивих материјалних и субјективних ресурса, утакмица између робних произвођача, али и њихово здраво међусобно повезивање, како намећу технички стандарди и економски критеријуми светске привреде, уз истовремено повећање учешћа производног рада, треба да створи простор за значајно повећање запослености и продуктивности рада. Тек онда ће се испољити главна одлика социјалистичког друштва — да се положај појединаца, радних колектива и ширих заједница заснива првенствено на раду. Уосталом, само они друштвени пореци који обезбеђују већу продуктивност рада уз несумњиву праведност у односима међу људима имају будућност. Начин савладавања инфлације и привредне стагнације чак и у капиталистичким земљама разликује се по томе да ли се цео терет уравнотежења привреде и њеног реструктурирања пребацује на раднике, на мале самосталне произвођаче и сличне друштвене слојеве или не. А у нашој социјалистичкој земљи брига да основни интереси радника буду основни интерес у друштву, припада пре свега Савезу комуниста.

Пресудну улогу у процесу промена које смо започели имају они колективи који су у кризи показали највећу виталност. Они објективно могу учинити највише у првој фази. Али за овај тренутак мора бити јасно да пресудну улогу имају сви. И они који раде у предузећима с највећом акумулацијом, и они који раде у предузећима с највећим губицима, и да сваки радник и грађанин треба на свом радном месту да учини све што може у интересу изласка из кризе и понижења у коме се налазимо и као друштво и као појединци.

У оквиру привредне реформе ми ћемо извести и стамбену реформу која ће дати снажан импулс ка наглом повећању стамбене изградње и истовремено значајно утицати на повећање производње у читавом низу привредних грана. Огроман друштвени стамбени фонд треба, под одговарајућим кредитним условима, зависно од материјалних могућности, да преузму корисници — чиме ће истовремено нестати све оне сувишне мамутске институције и интересне заједнице за станове и становање, а отвориће се простор за развој многих услужних делатности и нову запосленост. Овом реформом грађани треба да добију могућност да на основу дугорочних кредита купују станове на тржишту, а произвођачи стано-

ва за тржиште да буду стављени у економски стимулативне услове и могућности да вишеструко увећају стамбену изградњу.

Привредна реформа није само реформа привредног стања и привредне структуре већ је она и реформа свести и начина понашања. Са становишта улоге комуниста у спровођењу привредне реформе чак би се могло рећи да је она, пре свега, мењање свести, понашања и односа који су до сада репродуковали слабе резултате, односно дубоку друштвено-економску кризу коју преживљавамо.

Због тога су што пре неопходне промене у следећим областима понашања: прво, и позитивна и негативна мотивација и стимулација су углавном одсутне и огроман део друштвеног рада се врти око просека чији новчани еквивалент једва да обезбеђује голу егзистенцију. Ново што реформа мора да унесе јесте могућност да се добро заради у свим оним ситуацијама у којима је и допринос народном дохотку велики, односно могућност да се остане и без радног места, па и без предузећа, у свим оним ситуацијама када се друштвеном производу ништа не доприноси.

Друго, у савременом свету у којем су једина константа — брзе промене, наш задатак јесте да повећамо еластичност, односно прилагодљивост привреде, јер у тим променама крутост сваке, а посебно привредне структуре значи заостајање у развоју. Промене у технологији, промене на тржишту, промене у квалитету чинилаца производње захтевају да се предузећа и целе националне привреде брзо прилагођавају, да буду флексибилне и отворене да те промене апсорбују и претварају у нове, боље и уносније производе и услуге. Економска ликвидација предузећа је у тим променама потпуно нормална ствар, а постепено нестајање или смањење учешћа целих привредних грана — нужна претпоставка напретка других, рентабилнијих и уноснијих у које се селе и рад и средства. Да све што смо створили мора да опстане, да је постигнута привредна структура непроменљива, да би промене биле погубне за „шири друштвени интерес“, да бисмо се у будућности кајали итд. — све то што смо дуго слушали више не важи, а промене су најизразитија законитост времена у коме живимо.

Треће, у робној производњи ка којој тежимо најважнија је оплодња друштвеног капитала, увећање друштвеног производа и националног дохотка, а не логика натурално-билансног задовољења потреба ужих или ширих региона. Успех се мери а прогрес остварује ширењем и освајањем нових тржишта, сталним уса-

вршавањем присуства на тржишту под дејством конкуренције, а не степеном остваривања физичких биланса, које је прописала друштвено-политичка заједница.

Четврто, многи облици потрошње се у нашој привреди и нашем друштву не могу окарактерисати другачије него као расипање. Наш садашњи однос према производној и непроизводној потрошњи је заправо такав да се, уз мало организованог и свесног напора, могу ослободити она додатна средства која нам, услед оскудности акумулације, недостају, а која су неопходна за излазак на пут бржег развоја и пораста животног стандарда.

Пето, морамо што брже и одлучније напуштати све што репродукује општинске, покрајинске или републичке економије. На путу за целовиту интеграцију у светску привреду и савремене економске токове у свету, јединство југословенског привредног простора и тржишта, стварање привредно-системских и других услова за слободно кретање основних чинилаца производње — рада, знања и капитала, најдубљи су економски и политички интереси Социјалистичке Републике Србије.

Јединствено југословенско тржиште није унитаризам

Реч је о процесима које активно морамо подстицати, којима се привређивање и самоуправљање објективно помера на један виши ниво, а Југославија интегрише путем производних, технолошких, извозних и развојних програма и активности управо онако како то данас чини развијени свет. Истовремено, привређивање се ослобађа бројних административних и етатистичких стега на свим нивоима, које објективно искривљују реално вредновање чинилаца производње. Деловањем објективних чинилаца вредновања, преко робне производње и тржишта, сужаваће се и простор за многа сумњичења да ће јачање економских функција Федерације представљати рестаурацију централизма и унитаризма. Јединствено југословенско тржиште није унитаризам, већ услов постојања Југославије. Без њега, а с републичким и покрајинским економијама Југославија постаје лабава конфедерација — и у економском погледу све сиромашнији ловни резерват у коме су мање развијени предмет експлоатације више развијених.

Идеје „о националним економијама“ су малограђански за-

хтев, у основи примитиван, који због своје природе мора бити националистички, назадан, везан за прошлост, без осећања за будућност. Наше је мишљење да је Социјалистичка Југославија многонационална добровољна заједница, да је федеративно уређење незаменљиво, да републике и покрајине имају значајне обавезе и права, што значи и у привредном животу. Међутим, Југославија мора представљати јединствено привредно подручје, на коме постоје истоветна системска решења и слободно кретање производа и услуга, новца и капитала, људи и знања. Ако се залажемо да Југославија буде отворена према свету, онда најмање може бити вештачки издељена изнутра. Зато само подсецањем корена бирократизму и провинцијализму и сваком примитивизму, могу кренути напред привреда и демократија, материјално благостање и духовно стваралаштво.

Савез комуниста Србије се зато залаже за јачање неопходних јединствених функција Федерације и у привредном и у политичком смислу. Али не зато да би се садашњи претежно републички етатизми вратили на ниво Федерације, већ да би се обезбедила јака и ефикасна, делотворна регулатива за онај број тачака у друштвеној репродукцији на којима држава мора ефикасно и одлучно да делује у тржишним привредама. А она то у свима, па и у најлибералнијим, и чини.

Савез комуниста Србије се бори против сваког етатизма — од општине до Федерације. Али се етатизмом и централизмом не може називати жеља и тежња да се јединствено регулише монетарно-кредитни систем, систем односа с иностранством, порески систем и њима припадајуће политике. То јединствено регулишу и оне федералне заједнице (СР Немачка и САД) које имају изразито тржишну привреду. Мислим да је од највеће важности да се око тих ствари у Југославији потпуно разумемо и разјаснимо. Имам утисак да нису посредни само свесни отпори већ да има и неразумевања која бисмо морали, у интересу свих, што пре да отклонимо.

Федерација мора бити оспособљена да води ефикасну и стабилну текућу и развојну политику. Консензус је велика тековина савременог друштва. Без сагласности о битним друштвеним питањима није могућа демократска друштвена заједница поготову вишенационална. То важи и за нас. Али целој Југославији се подмеће под консензусом нешто сасвим друго, да се о свакој економској мери републике и покрајине ситничаво опредељују и погађају.

Ако немамо савремену, разноврсну и еластичну привреду, а имамо врло хијерархизовану и територијално издељену бирократију, чија је воља безмало пресудна за положај предузећа, разумљиво је стање опште блокаде у коме смо се сви нашли. Савезни органи у нашој земљи располажу и с мало и с много моћи. Имају је онде где то није потребно, па својим потезима уносе велику пристрасност и пометњу међу предузећима, па и републикама, а без моћи су у областима које спадају у нужну, савремену макроекономску политику. Федерација мора да уведе наша предузећа у светску привреду под истим условима, у којима делују њихови могући конкуренти. Зато смо ми против вештачког фаворизовања појединих грана, што значи и фаворизовања и појединих подручја због њиховог неједнаког географског распореда.

Подржаћемо сва добра решења

Пут до жељених промена није лак. Не сме да нас заустави или успори чињеница да сва нормативна решења нису докраја изведена, ни чињеница да је Устав СФРЈ могао да буде конзистентнији, с реформом оријентисаном ка робној производњи и тржишту. Ми смо у Србији подржали амандмане на Устав СФРЈ без обзира на њихову ограниченост у домену овлашћења Федерације у сфери економске политике, јер сматрамо да они шире простор за савремене облике привређивања. Комисија за привредну и друштвену реформу Председништва СР Србије несумњиво је допринела стварању погодне друштвене климе да се напусте стари, конзервативни погледи на социјалистичку самоуправну привреду, па се може слободно рећи да је својим концептом допринела уобличавању најнапреднијих предлога о реформисању привреде. Ми ћемо наставити са сопственом разрадом ових проблема и пружити подршку идејним, законским и практичним акцијама на осаврењавању друштвених облика и структуре наше привреде. Ако неко пре нас дође до добрих решења, ми ћемо га подржати, али сами ћемо бити непрекидно стваралачки самостални учесник у остварењу овог судбоносног преокрета за наше друштво.

Међутим, допринос Србије не састоји се само у дефинисању целовитог концепта привредне реформе и неопходних привредно-системских промена већ и конкретним резултатима у привређивању.

У протеклих десет месеци једино у Србији индустријска производња има позитивну стопу. Остварен је пораст од 1 одсто у односу на прошлу годину, док је у Југославији стопа индустријске производње негативна и износи минус 1,2 одсто. У односу на друга подручја у земљи, у Србији брже расте извоз на конвертибилно него на клириншко тржиште. Осим тога, раст инвестиција у нашој републици је виши од просека земље а позитивна чињеница је и што инвестиције расту у објекте којима се започиње толико потребан процес структурних промена у правцу модерне и високоакумулативне привреде. У поређењу с другим републикама, издвајања за општу потрошњу расту спорије за 12 индексних поена, што је последица одлучног курса ка растеређењу дохотка привреде. Истовремено, у Србији имамо индекс пораста трошкова живота нижи од просечног у земљи, а нешто је блажи и раст цена на мало, што говори о томе да доприносимо обуздавању инфлације.

Политичко расположење за промене морамо брзо претворити у саме промене које ће недвосмислено показати да је на дневном реду спровођење реформе, а не тактика даљег одлагања и одуговлачења, која нас прати од усвајања Дугорочног програма економске стабилизације. Доношење закона о предузећу представљаће стожер новог система, и зато основна решења у том закону морају бити свима јасна и разумљива. Та решења треба да омогуће предузетништво, иницијативу, самоорганизовање, уместо прописивања и спутавања иницијативе, што је главна карактеристика садашњег привредног законодавства.

Садашњи фронт отпора према реформи, који је доста прикривен у идејној и политичкој сфери, врло брзо ће се проширити и на материјалну сферу, чак, делимично и на раднике. Снаге које се одупиру реформи, и које ће се још жилавије одупирати, објективно су доста јаке и обухватају све делове нашег друштва: од догматских идеолога који не могу прихватити тржишну оријентацију и робну производњу у социјализму, преко бројних припадника административно-бирокупатских слојева који данас арбитрирају у процесу репродукције и преко неспособних пословодних структура, које сопствену позицију нису градиле на тржишном положају својих радних организација, већ на кадровској спрези с администрацијом и политичарима, до оних радника којима је само до радног места, али не и до рада.

Савез комуниста — као идејни и политички носилац реформе — мора бити истовремено идејно и организационо способан да

процес реформе јасно сагледа и тумачи, да помогне и убрза њено остваривање, а да при том не упадне у замку практичног реализатора — да уместо привредних субјеката ми постанемо главни доносиоци одлука. Морамо бити врло стрпљиви према онима који не разумеју суштину реформских решења, али истовремено и крајње одлучни према онима који не желе да прихвате промене и да делују у оквиру нових, реформских правила игре. Савез комуниста мора у свим конкретним ситуацијама наступати с принципијелне позиције. А ту позицију, у суштини, чини — нужност диференцијације рада од нерада, штедње — од расипништва, предузимљивости и иницијативе — од индолентности и чекања решења са стране; агресивног хватања укоштац с проблемима — од пасивног регистровања појава и социјализације губитака. Пре свега осталог, Савез комуниста пружа одлучну подршку знању, онима који нуде решења, спремност и одважност да се, уз ризик, хватају укоштац с проблемима који притискају колективе. За колективе који оправдано захтевају више времена и више средстава за прилагођавање мора се водити и одговарајућа социјална политика и социјална заштита. Није циљ реформе да материјално уништи људе, већ да свакоме ко је способан да ради и ко има одговарајуће знање и квалификације омогући да се укључи у процес производње пуним капацитетом и расположивим способностима. Зато се реформа не може извести без пратећег социјалног програма, који подразумева одговарајућа средства, управо да би се избегле тешке могуће последице елиминисања „технолошког вишка“, нужне преквалификације итд. О томе постоји посебан документ који је Комисија за реформу Председништва СР Србије објавила.

Савез комуниста ће се одсад па за дуже време налазити у сталној идејној и политичкој борби за реформу. У дужем времену и у различитим појавним облицима стално и изнова ће се јављати отпори. Због тога је веома важно да схватимо да није реч о једном судару који се губи или добија у тренутку када се прогласи привредна реформа, већ да је реч о дуготрајном и непрестаном настојању да се руши старо и конзервативно, а да се отвара простор новом и прогресивном.

Разлози за оптимизам

Упркос изнетим тешкоћама, с великим оптимизмом улазимо у ову битку за нове, ефикасније друштвено-економске односе, за

просперитет и бољу економску будућност. За оптимизам имамо више разлога.

Прво, пут до циља је врло јасан. Нема ни магле, ни лутања, ни нејасноћа у погледу стратешког правца и стратешког преокрета који је неопходно извести. Није реч ни о каквом експерименту, већ о укључивању у савремене цивилизацијске токове који јасно и недвосмислено показују да савремени прогрес није ни случајан нити предодређен за поједине делове света, већ да је резултат друштвено-економских односа који су способни и спремни да прогрес економски остваре, уместо што о њему пишу и причају.

Друго, и Југославија и Србија нису у позицији да их од бољег учинка привређивања и друштвене репродукције у целини дели непремостива препрека немања чинилаца производње. Мада не пребогати, ми смо и природно и досадашњим економским развојем, довољно богати да би са ефикаснијим и рационалнијим управљањем могли већ данас боље да живимо.

Треће, огромне су унутрашње неискоришћене резерве: било да је реч о земљи која се не обрађује, о капацитетима који стоје неискоришћени, о спорости обрта друштвеног капитала чије би убрзање имало ефекат додатних финансијских инјекција, о незапосленим младим школованим људима или, пак, о онима који су запослени али који своје физичке и креативне способности користе далеко испод могућности. Постоје, дакле, објективне и реалне материјалне основе да се више ствара, да се више дели, да се боље живи.

Привреда Србије има многе компаративне предности, чак мерење европским стандардима. Развојни проблеми су велики, довољно прецизно обухваћени због неизвесности које увек има у будућим трендовима, али многе од њих ефикасно ће решавати и широко развијене иницијативе радних људи и других привредника. Неопходност развојне стратегије и њој прилагођене економске политике овим још више добија на значају.

Промене у привредној структури у Србији претежно ћемо извршити рађањем многих нових малих и средњих предузећа. Крупне инвестиције су неизбежне, али нека велика фабрика подигнута сама често не може ефикасно да функционише, па не доприноси општем развоју ако је укупна социјална продуктивност рада у њеном окружењу остала ниска. Развијањем аутентичних иницијатива у привреди само по себи ће порастати учешће малих и средњих улагања, образовањем малих и средњих предузећа. Ово ће упот-

пунити привреду у многим делатностима, побољшати структуру, учинити је довољно флексибилном, повећати брзину њеног обрта, запосленост, па самим тим и укупне резултате и стандард.

Четврто, наша новија политичка историја, а посебно догађаји у последњој години дана, јасно и недвосмислено показују да се цео народ мобилише на политици када она стварно решава најтеже проблеме. Када је тако, та је политика блиска срцу, није неразумљива и лако се прихвата. Због тога сам уверен не само да ћемо у послу коме приступамо имати подршку и мандат свих грађана већ и политичку обавезу да се привредна реформа спроведе што пре, што одлучније и што доследније. Само тако Савез комуниста у остваривању реформе може деловати у широком фронту свих оних снага које својом објективном позицијом и интересима желе и могу допринети отварању пута ка прогресу нашег друштва. Привредна реформа пред којом се налазимо јесте први и одлучујући корак целокупне друштвене реформе. Слободна привредна делатност ојачаће демократске снаге у политичком животу, а на тој основи онда се може извршити и толико потребна морална обнова друштва.

Реформа мора да растерети привреду али и да развије културу

У процесу реформе, читава велика област такозваних друштвених делатности у које спадају — образовање и васпитање, здравство и социјална политика, наука, култура, информисање, итд., треба да претрпи значајне промене.

Те промене треба да почну решавањем њиховог материјалног положаја. Тај положај је у дужем периоду, а нарочито у последње време такав да блокира и сасвим доводи у питање друштвени и културни развој друштва. Нема тих идеја и организација у овим областима друштвеног живота које могу спасити здравство, културу или науку уколико, пре свега, за њих не буду издвојена одговарајућа материјална средства. Реформа мора да растерети привреду, али и да развије културу. Тај задатак треба да се реши, пре свега, на рачун бирократије у привреди и на рачун бирократије у култури. Њено присуство на оба места, с тенденцијом све већег раста, не само што блокира развој и привреде и културе већ блокира и средства за њихов развој, односећи их на фиктивну

активност бескрајног броја референата, саветника, секретара, организатора; радних група, самоуправних заједница, надлежних комисија и готово незамисливог калеидоскопа органа и појединаца који организују оне који производе, лече, уче, стварају у науци и уметности, и тако формирају један истина нови, али и истина чудовишни самоуправни бирократски слој. Тај бирократски слој, који није настао својом вољом и није крив што учествује у фиктивној активности, мора да ослободи друштво свог присуства, али не на штету људи који у њега спадају. Смисао реформе и јесте у томе да изврши прерасподелу друштвених активности и социјалних снага тако да свака активност и сваки појединац буду од користи друштву, а не на његову штету.

Бржи привредни и друштвени развој је незамислив без развоја науке и научноистраживачког рада. Наука, односно природне и друштвене науке, фундаментална и примењена истраживања морају постати не само у опредељењима већ и у пракси развојни ресурс нашег друштва. Зато Савез комуниста пружа снажну подршку друштвеним опредељењима за развој фундаменталних и примењених наука, без којих нема брзог развоја производних снага и конкурентске моћи наше привреде, посебно на светском тржишту. Научноистраживачки рад у природним и примењеним наукама треба да омогући развој производних снага којим нећемо само држати корак с развијеним индустријским земљама већ, на бази научних сазнања, ићи у сусрет светском развоју.

А када је о друштвеним наукама реч, њихов развој у ово бурно, кризно доба треба да омогући критички однос према друштвеној стварности, али истовремено и креативан. Јер није довољно да наука и људска мисао уопште само идентификују или оцене тешкоће које друштво има, већ треба да дају научни допринос њиховом отклањању, а нарочито даљем успешном економском и слободном културном развоју.

Реформа треба да обухвати и радикалне промене у систему образовања и васпитања — од садржаја до организације и материјалног положаја ових области.

Што се садржаја тиче, он мора да буде усклађен с техничким, технолошким и културним развојем југословенског друштва и савременог света, али и с темељним друштвеним опредељењима наше револуције. То практично значи да систем образовања треба, пре свега, да формира стручњаке за рад у условима снажних и перманентних техничко-технолошких промена, али истовремено

и стручњаке за рад не у било ком друштву, већ стручњаке који ће своју професионалну активност вршити у социјалистичком самоуправном друштву, тј. који ће у процесу рада и управљати тим радом.

То је сложен образовно-васпитни задатак који захтева велике мисаоне и кадровске напоре, али истовремено задатак који носи у себи и обавезу једног великог растерећења од провинцијске потребе да се што више чињеница и података пренесе на сваки узраст, а нарочито на најмањи узраст. Тиме не доприносимо нити општеобразовном нивоу, нити професионалном нивоу будућих радних људи, већ само лечимо неосновану инфериорност у односу на свет који није увек и у свему испред нас. У многим областима науке и образовања не само што не заостајемо за такозваним светом већ смо равноправни, а с времена на време и супериорни. Наши стручњаци и научници у области природних, егзактних наука, имају велики углед у свету, а уверен сам да ни у областима друштвених наука не би дошло до застоја да је критичка мисао о друштву била развијенија.

Ми, дакле, свој систем образовања и васпитања треба да обогатимо савременим научним и техничким сазнањима, као и сазнањима о социјалистичком самоуправном друштву и његовим вредностима и чињеницама. Сва та сазнања заједно ће нам омогућити да формирамо способне стручњаке и самоуправно опредељене и образоване људе.

Али, истовремено треба да систем образовања и васпитања растеретимо амбиције и програма који су често, а нарочито на нивоу основног и средњег образовања, непотребно оптерећивали ученике, а више доприносили конфузији у њиховим главама и свести да је школа тежа него пре и као таква све мање потребна, односно да је потребна нека друга. Ту оправдану свест да се школа промени, ученици на срећу деле са већином својих наставника. Не деле је једино с бирократијом у образовању и васпитању и политици, која је изолирана од наставног и васпитног кадра на свим нивоима, одлучивала о стварима образовања и васпитања сама.

У део реформе у овој области коју вршимо спада и ослобађање од бирократије у образовању и васпитању у духовном, организационом и персоналном смислу: у духовном, да о стварима образовања и васпитања и политици у тој области одлучују пре свега они који тај посао раде, који образују и васпитавају; у организа-

ционом смислу да се укину сви посредници између образовања и радних људи, а у персоналном смислу да се административни апарат у вези с образовањем и васпитањем сведе заиста на неопходну меру.

Вредност уставних промена не исцрпљује се кроз гола нормативна решења

Промене у Уставу СФРЈ, које ће бити извршене ових дана, представљају значајан корак у оквиру друштвене реформе. Ставови СК Србије изражавају се у схватању и залагању за оне промене у политичком систему и у односима у Федерацији који ће нашу заједницу ослобађати доминације ужих над ширим, заједничким интересима и битно смањити присуство и утицај конфедералистичких схватања и праксе. Залажемо се за модерну и демократску федерацију, засновану на равноправности свих народа и народности, али уједно и способну да рационално и ефикасно одлучује о питањима од заједничког интереса, која су јој стављена у надлежност и да обезбеђује законитост и одговорност у спровођењу заједнички утврђене политике и прописа.

За стабилизацију политичких односа у нашој републици, а и у Југославији, изузетан значај имају и промене Устава СР Србије које су у току и које ћемо ускоро успешно остварити. Јавна дискусија у целој Републици, изузев у оним срединама на Косову у којима је изостала политичка активност Савеза комуниста, па су се наметнуле сепаратистичке снаге са својим ставовима — била је једнодушна у оцени да су неодржива досадашња решења у Уставу СР Србије по којем она као Република и држава нема ни елементарне јединствене функције и овлашћења на целој својој територији. Таква решења довела су до крупних уставно-правних и политичких проблема који су се првенствено изразили у неравноправности радних људи и грађана, народа и народности у остваривању суверених уставних права и слобода. Трагична ситуација и дугогодишње деловање контрареволуционарних снага на Косову, масовне појаве незаконитости, неравноправности Срба и Црногораца, Муслимана, Хрвата и других пред законом, њихово исељавање због тога и због других притисака, а нарочито угрожавање личне и имовинске сигурности, неоспорно су великим делом последица управо чињенице да СР Србија није конституисана као држава на

целој својој територији, односно да су покрајине изграђиване кроз праксу затварања, одвојености и конфронтације са Србијом.

Уставне промене проблем Косова не решавају у целини. Устав ће обезбедити надлежност Републике у познатим областима, али то је само први неопходан корак ка успостављању елементарног реда и законитости. Истовремено, предстоји нам огроман политички рад, и огроман рад у области образовања, васпитања, информисања, науке, кроз који се треба борити против сепаратизма и антијугословенства као идеологије која је овладала свешћу великог броја људи, а нарочито младих људи.

Одговарајуће кадровске промене неопходне су зато у свим областима друштвеног живота на Косову, а не само у политици. Те промене ћемо извести у складу с борбом за јединствену Србију и Југославију, која треба да је политички програм и покрет на Косову. Питање одговорности које кадровске промене нужно носе не треба мистифицирати. Тиме хоћу да кажем да одговорност за садашње стање мора да буде расплетена, али на прави начин, то јест да она буде ситуирана у складу са стварним поретком ствари; да одговорност и санкције сносе они који су идеолози контра-револуције, а не они који су њени једва пунолетни учесници; да се зна ко су васпитачи и учитељи, а ко васпитаници и ученици. Када ствари ставимо на своје место, онда ће и политичка, али и законска одговорност бити усмерена на оне који су заиста одговорни а не на њихове жртве. А у стављање ствари на своје место спада и то да албанске младиће и девојке, жртве индоктринације, што пре пустимо кући њиховим очевима и мајкама, а да уместо њих у затвор иду стварни кривци за геноцидни терор који се на Косову одвија. Но, тешко је заиста и схватити како су идеолози контра-револуције могли да допусте пред собом, пред својим образом, да за њу цех плате претежно младићи, а не они сами, који су их у контра-револуцију повели.

У јавној расправи радни људи и грађани снажно и масовно су изразили захтев за изградњу таквог јединства у Социјалистичкој Републици Србији која ће бити израз многобројних заједничких интереса свих који у њој живе. Јасно се показало да изградња таквог јединства у Републици не угрожава, већ учвршћује и гарантује равноправност свих народа и народности, да нема за циљ јачање републичког централизма, нити угрожавање оних аутономних права покрајина због којих оне као аутономије и постоје у саставу Социјалистичке Републике Србије. Обезбеђење основних

и јединствених државних функција Републике на целој њеној територији представља битан предуслов и гаранцију равноправности свих радних људи и грађана, уставности и законитости. Уосталом, без таквих јединствених основних државних функција на целој својој територији као што су: народна одбрана, државна и јавна безбедност, кривично законодавство, правосуђе, међународна сарадња и слично, није постојала нити може постојати ниједна држава.

У складу са захтевима из јавне расправе, као и ставовима 17. седнице ЦК СКЈ, овим променама ћемо учинити крај уставно-правно апсурдних, а политички опасних и неодрживих решења и праксе који су дестабилизовали и Србију и Југославију. Уједно на идејно-политичком плану разјаснили смо неодрживост схватања и дугогодишњих политичких понашања која су се заснивала на бирократској и сепаратистичкој политици неких покрајинских руководстава и руководилаца, на затворености социјалистичких аутономних покрајина према Србији у чијем су саставу, на упорном инсистирању на државности уместо аутономности покрајина, на њиховом изједначавању с Републиком, на тројном државном партнерству у оквиру Србије, у коме Србија као Република једноставно није функционисала. Србија није, на пример, могла, нити сада може донети или изменити ни свој Устав иако има статус државе, док се с тим претходно не сложе скупштине њених делова, социјалистичких аутономних покрајина које немају статус државе.

Сва та и многа друга апсурдна решења у јавној расправи оштро су критикована уз општи, резолутан захтев за промене које ће Социјалистичку Републику Србију у погледу основних државних функција довести у равноправан положај с другим републикама. Ту, дакле, као што смо видели, није ни било ничега што би се могло називати захтевом за некакву „Велику Србију“, угрожавањем положаја аутономије, угрожавањем права народа и народности, угрожавањем дохотка, што је протеклих месеци из неких руководстава, уз разне друге облике притисака и дисквалификавања, емитовано у циљу блокаде и компромитовања уставних промена у Социјалистичкој Републици Србији.

Вредност уставних промена не исцрпљује се кроз гола нормативна решења. Њихов друштвени значај и дугорочни ефекат је пресудно одређен општом политичком климом у друштву и односом политичких снага које су највише утицале на садржај, карак-

тер и реализацију тих промена. А ове уставне промене врше се под притиском прогресивних снага у интересу развоја демократских односа у друштву. Поуздано можемо рећи да су основни критеријум и правац промена, без обзира на то колико су оне скромне, одређивали ставови и захтеви радних људи и грађана. Кроз хиљаде скупова у оквиру јавне расправе, као и десетине митинга с вишемилионским учешћем, радни људи и грађани изразили су своје главне политичке захтеве за јачање социјалистичког самоуправног карактера и јединства Југославије као федеративне заједнице равноправних народа и народности, за спровођење темељних политичких и привредних реформи и демократизацију у друштву, за јачање јединства у Социјалистичкој Републици Србији, за енергично ликвидирање контрареволуције на Косову, за утврђивање личне одговорности оних који су својим понашањем или нерадом допринели да се као друштво дезинтегришемо, поделимо и осиромашимо. Демократски карактер и велики и дугорочни допринос ових масовних и одлучних захтева радних људи и грађана тек ће дати своје праве ефекте иако су они већ видљиви и значајни. Значај је, пре свега, у томе што је широка и истинска демократска иницијатива најширих радничких и прогресивних снага по свом карактеру и доприносу изразито антибирокупатска, односно револуционарна.

Омогућити демократско изражавање свих прогресивних идеја и интереса

Сада ту огромну демократску и стваралачку енергију треба да употребимо у интересу прогреса. Зато је пред Савезом комуниста политичка одговорност да се оспособи за такво остваривање своје улоге у политичком систему која ће омогућити демократско изражавање свих прогресивних идеја и интереса, пре свега, у оквиру Социјалистичког савеза, као и Синдиката, и других политичких организација, самоуправног и скупштинског система, за њихову демократску синтезу и сталну јавну контролу остваривања утврђене политике. Суштина предстојеће реформе у Савезу комуниста јесте у томе да комунисти делују у класи и народу, а не у форумима и комитетима у којима једни другима међусобно издају легитимације о поверењу.

Говори се о томе да је Партија много јака, да превише утиче чак и на конкретне политичке одлуке — а на другој страни види-

мо да већ годинама готово ништа не може да оствари од онога што одлучи. Где се онда манифестује та снага и утицај када ни сопствене одлуке не може да оствари. Мислим да није толико реч о томе да је Савез комуниста срастао с државним апаратом, што се за целину организације не би ни могло рећи, колико о томе да је заједно с руководством бачен на периферију — маргину стварних друштвених процеса. На ту маргину довела га је управо спрега појединаца из партијских врхова с државним апаратом и оним у СИЗ-овима, банкама и другим местима друштвеног одлучивања.

Бирократизовани делови руководства отуђили су се од народа и удаљили од сопственог чланства, што је уз формализовање механизма одлучивања довело до атрофије, немоћи институција, па и читавих политичких организација, укључујући и Савез комуниста и Социјалистички савез.

На снажне захтеве чланства Савеза комуниста и народа, посебно у вези с успостављањем јединства и одговорности, бирократе одговарају лукавошћу, спретношћу у политичким играма, спремношћу на уступке, савезништва, коалиције, промене партнера. Тако се и догађа да највећи противници промена, робне производње, дејства јединственог тржишта и заговорници договорне економије и националних економија, данас иступају као присталице реформе. Декларишући се тако, они ће сигурно, као и до сада, радити на одуговлачењу, минимизирању, па и блокирању промена. Али, одзвонило је том камелеонству. Јер наш до јуче обичан, мирни човек, грађанин, спреман да учествује у ритуалним расправама, да прогледа кроз прсте, да верује на реч, да поштује ауторитет државе и организације, постао је човек који своју судбину и судбину земље узима у своје руке. Многи политички и државни функционери живели су у илузијама о личном ауторитету, не схватајући да, у суштини, живе на ауторитету организације и револуције. А данас се ауторитет може имати само на основу рада.

Није реч, дакле, о некаквом новом виду партијског монопола, већ о демократизацији целог друштва која једино може да омогући ослобађање стваралачке иницијативе људи.

У припреми за реформу Савеза комуниста — бирократске снаге ће настојати да имају иницијативу. Оне ће понудити и већ нуде свој концепт реформе Савеза комуниста. Већ се спремају да пласирају тезе о некаквим посебним интересима радничке класе, да својатају у име Партије радничку класу, да интересе народа — свих радних људи и грађана и њихово масовно ступање на поли-

тичку сцену прогласе за популизам и народњаштво. Као да је радничка класа сукобљена с народом, као да нам није најсветији циљ да радимо у интересу целог народа и да се у интересу целог народа боримо против експлоатације, за равноправност — економску, културну, националну и сваку другу.

Од реформе Савеза комуниста зависи успех привредне и друштвене реформе у целини. Зато би се могло рећи да реформа Савеза комуниста утире пут, представља основ за све друге промене у друштву. И заиста, авангарда радничке класе, као класе на власти, дакле, авангарда друштва у целини, да би остала авангарда и у измењеном, реформисаном друштву, мора пре тога реформисати саму себе.

Карактер промена које треба да се догоде у Савезу комуниста као политичкој организацији су најосетљивији део реформе која нам предстоји. О њима се много говори. Али присутан је један конфузан и недовршен дијалог из кога члановима Савеза комуниста није јасно шта руководство има намеру да понуди као промену у својој организацији, мада сами налазе да су промене, и то велике — и неопходне и хитне.

Све промене у нашем друштву, па према томе и ове у Савезу комуниста, десиће се под утицајем који на њих буду вршили грађани, односно комунисти. Руководства да су сама хтела или могла, те би промене извршила одавно.

Иницијативу је преузела јавност, а та иницијатива је усмерена у једном критичком, креативном и у сваком случају демократском правцу. У конкретном случају, дакле, кад је реч о Савезу комуниста, промене морају да обухвате читаво његово биће — од програма до организације. Што се програма тиче, он мора да буде усклађен с променама у савременом југословенском друштву и савременом свету. То усклађивање неће довести у питање наша темељна опредељења, као што су друштво без експлоатације и класа, друштвену својину као доминантни облик својине над средствима за производњу, равноправност народа и народности, независну спољну политику.

Иако Савез комуниста, као и свака политичка организација, мора да се састоји од идејних и политичких истомишљеника, неприпадање Савезу комуниста не треба никога да искључи из друштвеног и политичког живота, да му на било који начин умањује или блокира шансе да допринесе развоју друштва.

У садашњој друштвеној ситуацији Савез комуниста, пре све-

га, мора да има јасан и конструктиван став у погледу решавања кризе и даљег развоја друштва. Нама није циљ само излазак из кризе, па било какав, већ излазак који ће се одвијати у оквиру социјалистичког самоуправљања као продукционог и друштвеног односа и у оквиру Југославије као државе свих југословенских народа и народности. Програм изласка из кризе и даљег развоја на тим основама Савез комуниста мора да има, а преко других организација и институција друштва да омогући његову реализацију, с тим да за ту реализацију буде одговоран.

Готово је сувишно наглашавати данас, после неколико деценија, да ли Савез комуниста треба да се ослободи оперативне власти у другим организацијама и институцијама друштва. Савез комуниста не треба да организује процес производње, наставу у школи, лечење у болници, уређење паркова, прати ликвидност банака итд., али треба да своју активност замисли и организује тако да, од радне организације до Федерације и у свим областима друштвеног живота, интегрише интересе радничке класе и бори се за те интересе као најстарије интересе у друштву.

Таква трансформација Савеза комуниста није лак посао, али је неопходан у условима кад он мора да се трансформише у модерну организацију која ће уз то остати заснована на основним опредељењима нашег погледа на свет.

Антибирокуратска револуција

Наше друштво је стартовало са жељом да буде демократско. На самом почетку та му жеља није могла да буде остварена из већ познатих разлога о нужности јаке државе у првом периоду социјализма. Али јака држава из првог периода социјализма продужила се и на све даље периоде, па се првобитно оправдана јака држава постепено, али сигурно трансформисала у неоправдану, многобројну и снажну бирократију, која је блокирала и економски и културни развој.

Данас је та бирократија у свим областима друштвеног живота препрека за развој, али и фактор кризе. Њено настојање да сачува себе саму зауставило је све механизме којима друштво располаже за разрешење кризе, за обнову и за напредак.

У том смислу се може говорити о једној антибирокуратској револуцији, о демократској трансформацији друштва не само као опредељењу већ као неопходној мери за његов опстанак.

Ми смо се определили за социјалистичко самоуправно друштво први и, за сада, једини на свету. Наше тешкоће произлазе и из чињенице да смо лишени туђих, других искустава у изградњи свог друштва. Али нас та чињеница не штити од опасности којој смо изложени ако не зауставимо предуго и снажно присуство бирократије у друштву. Парализа друштва до које је бирократија довела носи у себи опасност да ту парализу можда нећемо отклонити демократским средствима, уколико се одмах не решимо бирократије.

Војводина је пример како се тај корак извео у последњем тренутку, како су нарасле демократске снаге друштва зауставиле, сломиле бирократско-великашки обруч који је имао тенденцију ка снажној концентрацији економске, политичке и сваке друге власти у све мањи круг појединаца.

Почетак тих крупних антибирократских потеза одиграо се на Осмој седници ЦК СК Србије. Ту се одиграо сукоб с политиком неспровођења договорених одлука, с одсуством одговорности и јавности у политичком раду. А у целини, с политиком покиданих веза између руководства и базе, без обзира на то да ли је реч о Савезу комуниста или о друштву уопште.

Тај талас демократије који је освојио Србију може да смета само тамо где такав талас није стигао, а извесност његове близине узнемирава и разјарује оне које ће, кад буде дошао, однети.

Такве врсте отпора прате све велике промене у друштву, и они који промене изводе морају с тим отпорима да се суоче, хладнокрвно али и одлучно. Таква су правила игре сваке велике битке у друштву, то су закони великих и малих револуционарних промена.

Циљ наших промена је реформа коју треба да изведемо. Она се тиче побољшања материјалног и културног живота, али и успостављања праведнијих, хуманијих односа међу људима. Циљ реформе је социјалистичко самоуправљање, као материјално и културно развијеније друштво и у целини хуманије друштво.

Ми, који смо целом социјалистичком али и осталом свету доказивали да је самоуправни социјализам најпрогресивније друштво, имамо обавезу пред тим светом да то покажемо и докажемо. Или да одустанемо, да кажемо да смо погрешили.

Али да одустанемо, није разумно, није ни потребно, а немамо ни право на то. Судбина социјалистичког самоуправљања је заиста у нашим рукама, а оне само треба да се удруже.